

Dr. Dragica Haramija,
Univerza Maribor,
Pedagoška fakulteta in
Filozofska fakulteta

Dr. Janja Batič,
Univerza v Mariboru,
Pedagoška fakulteta

Multimodalnost kot izziv za bralce začetnike

Using Multimodality to Challenge Beginner Readers

IZVLEČEK: Prispevek osvetljuje pomen multimodalnosti in upoštevanja različnih kodov sporočanja za sestavljanje pomenov pri leposlovnih in informativnih bralnih gradivih. Različni kodi sporočanja so v učbenikih, v poljudnih ali strokovnih enciklopedijah in priročnikih, v leposlovnih knjigah. Predstavljen je model celostnega branja, ki vodi odraslega (učitelja, vzgojitelja, knjižničarja) ob pripravi na multimodalno delo na analizo (osnovni podatki, analiza kodov sporočanja) in sintezo (sumativni pomen vseh kodov sporočanja) izbrane knjige, v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju je to najpogostejše slikanica kot posebna oblika knjige. Pri tem pa je ključno spoznanje, da so vsi kodi enakovredni in odnos med njimi ni hierarhičen. Največji problem je, da odrasli slikovna gradiva prepogosto razumejo kot dodatek, osvetlitev in torej kot manj pomemben del informacije.

Ključne besede: bralna pismenost, multimodalnost, prepoznavanje kodov sporočanja, leposlovna slikanica, informativna slikanica

Abstract: This paper highlights the importance of multimodality and the consideration of different message codes for constructing meaning in fiction and informational reading resources, which vary in textbooks, popular or specialist encyclopaedias and reference books, and fiction literature. The model of integrated reading guides the adult (teacher, educator, librarian) in preparation for a multimodal work to analyse (background information, analysis of message codes) and synthesise (summative meaning of all message codes) a selected book. In the first educational cycle, this is most often picture books as a particular form of books. Realising that all codes are equal and the relationship is not hierarchical is key. The biggest problem is that adults too often see pictorial material as an add-on, illumination, and, therefore, as a less important piece of information.

Keywords: reading literacy, multimodality, message code recognition, fiction picture book, informational picture book

Uvod

Bralna pismenost se razvija v celotnem človekovem življenju, zlasti intenzivno pa v času posameznikovega izobraževanja, kar pomeni, da se mladi bralec srečuje

z različnimi vrstami sporočil na različnih nosilcih (tiskanih, elektronskih) že pred vstopom v šolo. Proces opismenjevanja uzavešča semiotiko (kako oz. na kakšen način znaki nekaj pomenijo) in semantiko (kaj pomenijo). Pomen je vedno odvisen od družbenih okoliščin, te so »področje, v katerega je vključen udeleženec, odnos med udeleženci in način organizacije semiotičnih kodov« (Starc, 2020, str. 68). V izobraževanju besedila glede na cilj delimo v dve veliki skupini, in sicer na umetnostna (leposlovje) in neumetnostna (ali informativna) besedila, ki se razlikujeta v namenu, temi, jeziku in obliki besedil (Haramija, 2022, str. 48; Križaj in Bešter Turk, 2018, str. 57).

Kaj je multimodalna pismenost

Monomodalna pismenost (samo besedilo) je v naših učnih načrtih še vedno prevladujoči način obravnave pismenosti, pri tem pa je nujno zavedanje, da je vedno več gradiv multimodalnih, torej takšnih, ki sestavljajo pomen iz najmanj dveh kodov sporočanja (besedilo in ilustracije). Med taka gradiva sodijo tudi učbeniki vseh predmetnih področij, saj vsebujejo grafe, preglednice, diagrame, miselne vzorce, sheme, načrte, zemljevide, simbole, ikone, oznake, fotografije, ilustracije, videoposnetke. Vse navedeno sodi v vizualno pismenost in presega zgolj posamezni predmet. Taka gradiva se je treba naučiti prebrati (in razumeti) enako kot branja besedilnih sporočil.

Multimodalna pismenost od bralca zahteva sestavljanje več kodov sporočanja (Slika 1), da bi njihov sumativni pomen razkril celotno delo. Pri preučevanju sporočanjških kodov (še) ni poenotene definicije, kateri kodi (modalitete) obstajajo. Npr. Alison Gibbons in Sara Whiteley (2018) sta kode razvrstili glede na čutila (vid, sluh, tip); Care Jewitt (2008, str. 246) je izpostavila šest

elementov, in sicer »jezikovni pomen, vizualni pomen, zvočni pomen, gestualni pomen, prostorski pomen in multimodalne vzorce pomena, ki povezujejo pomene prvih petih kodov sporočanja med seboj«, pred tem že Lawrence Sipe (1998), ki je na podlagi semiotike uvedel prehajanje združevanja pomenov iz ene modalitete v drugo in obratno. Slednje pomeni, da je možnosti razbiranja pomenov skoraj neomejeno, saj vsak bralec drugače sestavlja sporočila iz dveh ali več kodov sporočanja.

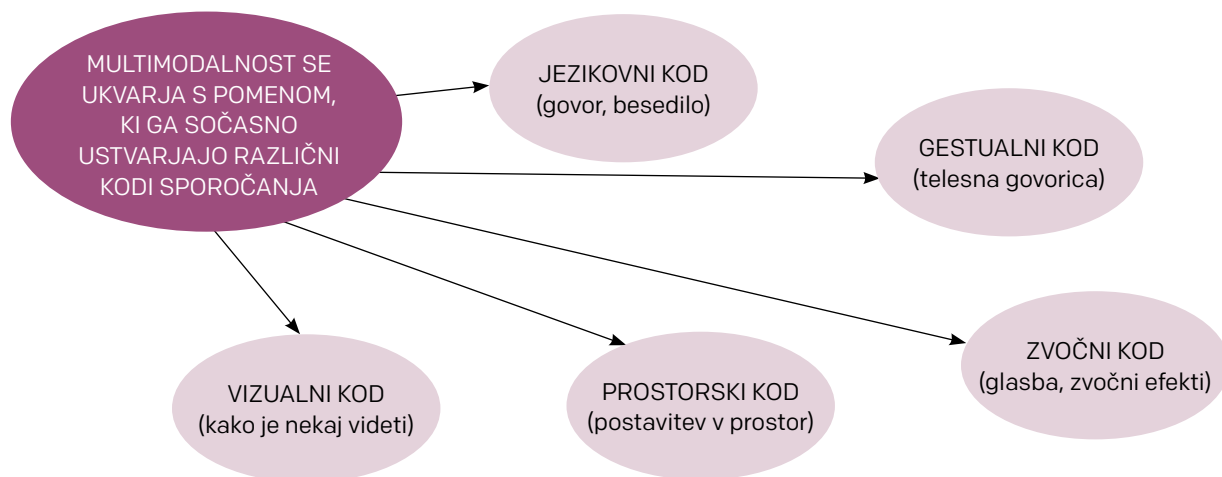
Za učbenike pri vseh predmetih in za leposlovje sta značilna zlasti jezikovni in vizualni kod, ki pa vsebuje tudi prikaz prostora, gest, simbolov, razpoloženja oz. čustvenih stanj ipd.

Pri konceptu multimodalne pismenosti je treba poudariti, da:

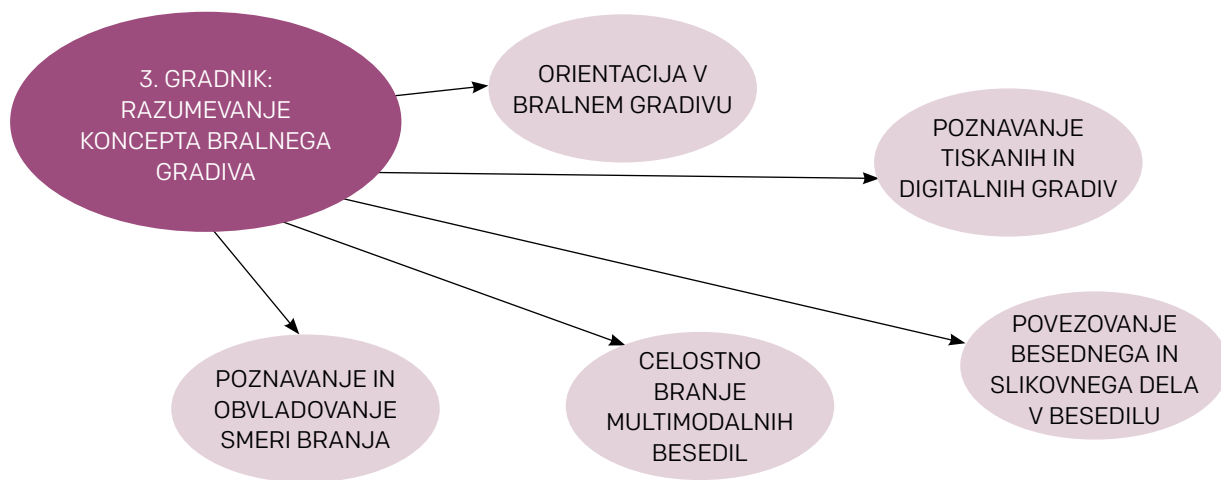
- tako branje večinoma ni več (le) linearno, temveč gre za izbirni način branja in sestavljanja pomenov,
- je ob razvijanju bralne veščine treba ozaveštevati opazovanje drugih kodov sporočanja ter uriti sestavljanje pomenov multimodalnih sporočil.

Linearno branje poteka od leve proti desni, od zgoraj navzdol, in sicer ne glede na to, ali gre za informativno ali leposlovno bralno gradivo (v to skupino sodijo klasične slikanice, pri katerih sta besedilo in ilustracija dokaj ločeni oz. samostojni celoti). Izbirno branje načeloma ni linearno, temveč bralec sestavlja parcialne pomene, šele na koncu lahko sestavi celoto.

V vseh multimodalnih analizah leposlovja se kaže, da ilustracije vplivajo na razumevanje zgodbe in (vsaj delno) spreminjajo ali natančneje predstavljajo temeljne morfološke lastnosti besedil: književni čas, književni prostor, literarne like ipd. Pri informativni literaturi pa drugi kodi sporočanja predstavljajo oziroma prikazujejo to, česar ni mogoče ubesediti ali pa bralec

Slika 1: Različni kodi sporočanja (Vir: lastna slika po Jewitt)

Slika 2: Pomembne sestavine 3. gradnika bralne pismenosti (Vir: lastna slika)

vizualno gradivo lažje predstavlja (npr. zemljevidi, grafi, razpredelnice).

Ker je slikanica najpogostejša oblika knjige, s katero se učenec srečuje v 1. vzgojno-izobraževalnem obdobju (VIO), je koncept multimodalnosti predstavljen ob rabi slikanic. Razumevanje koncepta bralnega gradiva se razvija postopoma, zato odrasli, ki otroku bere, zlasti profesionalni posrednik (vzgojiteljice in vzgojitelji, učiteljice in učitelji, knjižničarke in knjižničarji), pred branjem z otrokom spremlja in vrednoti tri vidike slikanice, ki so predstavljeni v preglednicah. Preglednice so priprava na branje (pomoč odraslim o uzaveščanju vseh elementov slikanice), ne analiza, ki bi jo delali z otroki.

Preglednica 1: Osnovni podatki o slikanici

Naslov slikanice, leto izdaje, založba:
Avtor besedila:
Avtor ilustracij:
Naslovnica:
Vezni listi:
Notranja naslovnica:
Književna zvrst in vrsta (za informativno literaturo UDK):
Oblikovni odnos med besedilom in ilustracijami:

Vir: Haramija in Batič, 2020

Osnovni podatki o slikanici, ne glede na to, ali gre za leposlovno ali informativno delo, torej kdo je avtor ali avtorica besedila, avtor ali avtorica ilustracij ter naslov dela, so ključni podatki, ki jih učni načrt predvideva

kot minimalni standard v 1. VIO. Temu sledi analiza parabesedila; v parabesedilo sodijo naslovnica, vezni listi, notranja naslovnica. Kadar gre za leposlovno besedilo, je pomembna določitev književne zvrsti (poezija, proza, dramatika) in vrste (npr. uspravanka, rajalna pesem, pravljica, realistična kratka zgodba, komedija). Pri informativni literaturi se določijo besedila glede na izhodiščne znanstvene discipline (univerzalna decimalna klasifikacija – UDK) ali glede na šolske predmete (npr. obravnava vrste človeških bivališč – gradbeništvo – pri predmetu Spoznavanje okolja). Pri osnovnih podatkih preverimo tudi oblikovni odnos med besedilom in ilustracijami, ki vsebuje oblikovanje oz. postavitve besedila in ilustracij na posamezno (lahko tudi dvojno) stran, tipografijo (oblika in velikost črk, kar je za bralce začetnike zelo pomembno), barva besedila (glede na podlago).

Po oblikovni analizi sledi še vsebinska analiza slikanice (Preglednica 2), ki poda razmerje med tem, kaj je napisano v besedilu in kaj v ilustracijah. Kadar ima slikanica ilustracijo na posamezni strani, je to enota analize, če pa je ilustracija dvostranska, jemljemo to kot enoto. Vsebinska analiza se ukvarja s knjižnim blokom, torej z notranjimi stranmi knjige (v predstavljenem primeru slikanice).

Preglednica 2: Besedilo in ilustracije v izbrani slikanici

	Besedilo	Ilustracije
1	Kratka vsebina. Pozorni smo zlasti na elemente, ki niso ilustrirani.	Kaj je upodobljeno in kako. Pozorni smo zlasti na elemente, ki v besedilu niso omenjeni.

Vir: Haramija in Batič, 2020

Temu sledi sumativna analiza, in sicer kako besedilo in ilustracija skupaj podata različne informacije o književnem času, prostoru, literarnih likih itd. (Preglednica 3), torej o tistih elementih, ki so sestavni del morfologije (zgradbe) literarnih besedil.

Preglednica 3: Vsebinski odnos med besedilom in ilustracijami (pomen, ki ga ustvarita besedilo in ilustracija skupaj)

Snov	zunajliterarna, znotrajliterarna (izhodišče za nastanek literarnega dela)
Tema	o čem govori delo
Motivi	se navezuje na prostor, dogodek ali osebo
Glavni literarni lik	kakšen je karakterno in vizualno
Stranski literarni liki	kakšni so karakterno in vizualno
Književni čas	ali je zabeležen v besedilu ali ga je treba izluščiti iz ilustracij
Književni prostor	ali je naveden v besedilu ali le prikazan v ilustraciji
Pripovedovalec	prvoosebni, tretjeosebni
Zgradba	sintetična, analitična, retrospektivna
Razpoloženje	ali so različna čustva zabeležena v besedilu ali prikazana na ilustraciji
Intraikonično besedilo	če obstaja besedilo v ilustraciji
...	v preglednici dodajamo tiste sestavine, ki so za posamezno slikanico pomembne

Vir: lastna preglednica

V preglednici je predstavljen primer analize vsebinskega odnosa v leposlovnem delu. Podobno analizo lahko opravimo tudi za informativna (oz. neumetnostna poljudna, strokovna) besedila, izdana v slikaniški obliki, kadar jih obravnavamo pri posameznem predmetu. Na primer o različnih izumih ali pojavih, o odnosih in družbi; o glasbilih ali glasbenih zvrsteh; o likovnih tehnikah in materialih ali pomembnih slikarjih, kiparjih ipd.; o pomembnih športnikih ali navodilih za izvajanje neke športne discipline ipd.

Sklep

V procesu učenja bralne pismenosti, ki jo sestavljajo štiri dejavnosti, to so poslušanje, govorjenje, branje

in pisanje (po Pečjak in Gradišar, 2015), zlasti ob usvajanju opismenjevanja ob učenčevem vstopu v šolo, je zelo pomembno zavedanje, da pismenost niso le napisane besede. Načrtno učenje vizualne pismenosti v povezavi z opismenjevanjem bi lahko kazalo napredek na področju razumevanja multimodalnega branja. Multimodalna besedila nas obkrožajo na vsakem koraku, njihovo branje (linearno in izbirno) pa je izziv za vse mlade bralce, saj so slikovna gradiva v multimodalnem besedilu običajno razumljena kot popestritev in osvetlitev natisnjenega besedila in v odnosu do njega delujejo manj pomembno. Načrtno razvijanje vizualne pismenosti pri različnih predmetnih področjih bi lahko v prihodnje spremenilo neustrezno razumevanje slikovnega gradiva ter pasivno opazovanje zamenjalo z aktivnim opazovanjem oz. branjem vizualne informacije. Pri slednjem je pomembno ločiti, kaj je upodobljeno in na kakšen način. V izobraževalnem procesu so učenci pri različnih predmetnih področjih tako sprejemniki (bralci) multimodalnih besedil kot tudi tisti, ki multimodalna besedila ustvarjajo (npr. rišejo strip pri slovenščini, izdelujejo plakate pri naravoslovju). Učitelj bi moral v takšnih dejavnostih prepoznati priložnost za razvijanje multimodalne pismenosti in pouk zasnovati medpredmetno. Ustvarjanje plakata kot nekakšnega informativnega multimodalnega besedila pri kateremkoli predmetu ne bi smelo biti ločeno od ciljev slovenskega jezika in ciljev pouka likovne umetnosti.

Viri in literatura

- Gibbons, A. in Whiteley, S. (2018). *Contemporary Stylistics: Language, Cognition, Interpretation*. Edinburgh University Press. <https://www.jstor.org/stable/10.3366/j.ctt1tqx9wz.25>.
- Haramija, D. (2022). Branje mladinskih leposlovno-informativnih knjig pri različnih predmetih v osnovni šoli. *Jezik in slovnost*, 67(1–2), 45–58.
- Haramija, D. in Batič, J. (2013). *Poetika slikanice*. Franc-Franc.
- Haramija, D. in Batič, J. (2020). 3. gradnik: Razumevanje koncepta bralnega gradiva. V D. Haramija (ur.) *Gradniki bralne pismenosti* [Elektronski vir] (str. 81–105). Univerzitetna založba Univerze: Pedagoška fakulteta; Zavod RS za šolstvo. <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/515>.
- Jewitt, C. (2008). Multimodality and Literacy in school classrooms. *Review of Research in Education*, 32, str. 241–267.
- Križaj, M. in Bešter Turk, M. (2018). *Jezikovni pouk: čemu, kaj in kako?* Priročnik za učitelje in učiteljice slovenščine v osnovni šoli. Rokus Klett.
- Pečjak, S. in Gradišar, A. (2015). *Bralne učne strategije*. Zavod RS za šolstvo.
- Sipe, L. R. (1998). How Picture Books Work: A Semiotically Framed Theory of text-Picture Relationships. *Children's Literature in Education*, 29(2), 97–108.
- Starc, S. (2020). Vrednotenje v reklamah in antireklamah: primer alkoholnih in tobaknih izdelkov. V J. Vogel (ur.) *Slovenščina - diskurzi, zvrsti in jeziki med identiteto in funkcijo* (str. 67–78). Znanstvena založba Filozofske fakultete, Obdobja, 39. https://centerslo.si/wp-content/uploads/2020/11/Obdobja-39_Starc.pdf